

**P.I DЕМЕЗОН ESDALIKLARIDA BUXORO SHAHRI HAMDA
KARVONSAROYLARI TAVSIFI**

Nasilloev Sunnat Shavkat o'g'li

Buxoro Davlat Universiteti o'qituvchisi

Sirocheva Feruza Zoyirovna

Buxoro Davlat Universiteti 1-bosqich magistranti

e-mail: sunnatnasilloev5@gmail.com

+998997002870

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada P.I. Demezonning XIX asrning 1-yarmida O'rta Osiyoga qilgan sayohati davomida Buxoro shahri topografiyasiga doir to'plagan qimmatli xulosalari, xususan sharif shaharning karvonsaroylari to'g'risida keltirgan ma'lumotlari yoritilgan va tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Demezon, karvonsaroy, masjid, verst, fut, Miyonqol, Registon, esdalik, hammom, qamoqxona.

**DESCRIPTION OF BUKHARA CITY AND ITS CARAVANSERAIS IN P.I.
DEMEZON'S MEMOIRS**

ABSTRACT

This article discusses and analyzes Demezon's valuable insights into the topography of Bukhara during his travels to Central Asia in the first half of the 19th century, in particular about the caravanserais of the city.

Keywords: Demezon, caravanserai, mosque, verst, foot, Miyankol, Registan, memorial, bath, prison.

**ОПИСАНИЕ ГОРОДА БУХАРЫ И КАРАВАН-САРАЕВ В
ВОСПОМИНАНИЯХ П.И. ДЕМЕЗОНА**

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются и анализируются ценные сведения Демезона о топографии Бухары во время его путешествий по Средней Азии в первой половине XIX века, в частности о караван-сараях города.

Ключевые слова: Демезон, караван-сарай, мечеть, верста, фут, Миянкол, Регистан, мемориал, баня, тюрьма

KIRISH

XIX asrlarda Buxoro xonligi, keyinchalik esa amirligidagi chet el tadqiqotchilarining esdalik, qayd, hamda asarlari alohida tadqiqot obyekti sifatida hozirga qadar o'rganilmagan bo'lsa-da, o'lkadada faoliyat yuritgan xorijlik ayrim tadqiqotchilar asarlari diqqat markazida turgan. Bu manbalarda asosiy urg'u o'z mamlakatlari manfaatiga berilgan bo'lib, Buxoro amirligining ichki siyosatini, iqtisodiyotini, mavjud harbiy qudratini o'rganishdangina iborat bo'ldi deyish asosli emas. Zero, har bir tashrif buyurgan elchi, sayyoh va savdogar eng avvalo o'lkani real va haqqoniy tadqiq etishga kirishgan.

ADABIYOTLARNING TAHLILI

XIX asrlarda Buxoro xonligi, keyinchalik esa amirligidagi chet el elchi hamda tadqiqotchilari faoliyati yoritilgan ilmiy adabiyotlarni shartli ravishda quyidagi guruhlariga ajratish maqsadga muvofiqdir:

1. Buyuk Britaniya tarixchi va ilmiy tadqiqotchilari tomonidan yozilgan asarlar.
2. Rossiyada nashr etilgan tarixiy asarlar va yozma adabiyotlar.
3. O'zbekistonda yaratilgan tarixiy, adabiy asarlar va ilmiy tadqiqotlar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Maqolani bayon etishda tarixiylik, xolislik, qiyosiy, tanqidiy, mantiqiy semantik va pragmatik tahlil usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

P.I Demezov 1807-yilda Shamsiya shahrining Sardiniya qirolligida, shifokor oilasida tug'ilgan. P.I Demezov dastlab Qozon universitetida tahsil olgan, bilimdon talaba sifatida "Xalq ta'limi vazirligi" tomonidan sharqshunos G.M.Vlangelidan sharq tillarni o'rganish uchun Rossiyaga, Sankt-Peterburgga yuborilgan. Sankt-Peterburg universitetida boshqa fanlarning ma'ruzalarini tinglagan. 1829-yil 1-apreldan Qozon universitetida faoliyatini boshlagan va 1830-yil 6-avgustda Sharq adabiyotida nomzodlik darajasi bilan taqdirlangan. Ushbu nom bilan universitetda 1831-yilning 26-fevraligacha, ya'ni Orenburgda xizmat qilish uchun yuborilguniga qadar faoliyat olib borgan. 1831-yilda, P.I.Demezov Orenburg harbiy gubernatoriyasiga olti yil muddatga xizmat qilishga yuborilgan¹.

Orenburgga kelgan P.I.Demezov 1-apreldan faoliyatini boshlagan. Bundan tashqari, 1831-yil 4-sentabrdan boshlab u "Orenburg chegara komissiyasining tarjimoni" sifatida ro'yxatga olingan. O'qituvchi va tarjimon sifatida faoliyat yuritish

¹ Халфин Н.А. Россия и ханства Средней Азии (первая половина XIX в.). Москва.: "Наука". 1974. –С. 204.

Piter Ivanovichga sharqiy tillar, sharqiy urf-odatlar va sharqona axloq haqidagi bilimlarini doimiy ravishda yaxshilashga va Sharqdagi voqealar bilan chambarchas bog'liq bo'lishga va ularni yaxshi tushunishga yordam berdi. P.I. Demezov xavfsizligi uchun o'zini tatar mullasi Mirza Jafar deb tanishtiradi².

Olis safar muvaffaqiyatli yakunlandi. 29-dekabr kuni karvon Buxoroga kirdi³. Ayni shu vaqtdan P.I. Demezovning asosiy tadqiqot ishi boshlanadi. Uning izlanishlari natijasi hisoblanadigan quyida keltirilgan ma'lumotlarimiz bizga XVIII asrning 30-yillarida Buxoro shahri qanday bo'lganligini bilishimizga imkon beradi.

P.I. Demezovning Buxoro shahri haqidagi ma'lumotlari qimmatlidir. "Buxoriya Parijdan shimoliy kenglikning 41 dan 37 gradusigacha va sharqiy uzunlikning 61 va 66 daraja 30 minutlari oralig'ida joylashgan bo'lib, taxminan 10 ming kvadrat mil maydonni egallaydi". P. I. Demezov o'zining ("Записки о Бухарском ханстве") esdaligida garchi Buxoroni yetti viloyatga bo'lingan deya ta'kidlasada, jami 9 viloyat nomlarini va keyinroq esa 10-viloyat sifatida Maymanani keltirib o'tgan. Jumladan: 1. Qorako'l, 2. Buxoro (yetti tumandan iborat), 3. Karmana, 4. Miyonqol yoki Kattaqo'rg'on⁴, 5. Samarqand, 6. Jizzax, 7. Qarshi, 8. Sabiya (Sabiab) - Oksus daryosi bo'yida, 9. Janubiy okruglari bilan Balx.

Buxoro shahri dengiz sathidan 1200 fut balandlikda joylashgan. 30 fut balandlikdagi va 26 fut kenglikdagi 11 ta qalin devor bilan o'ralgan⁵. (Buxoro dastlab to'rtburchak devor bilan o'ralgan. Shaharning dastlab to'rt, keyinroq yetti darvozasi qurilgan. VIII asrda shahriston kengaytirilib, atrofi o'n bir darvozali devor bilan o'rab olingan⁶).

1. Vobkentga olib boradigan - Hazrati Imom; ularning orqasida seshanba va payshanba kunlari ishlaydigan ot bozorlari mavjud.

2. Shergiron - amirning bog'iga va Xiva yo'liga olib boradi

3. Chorbaxga olib boradigan - Talipoch;

4. Chorjo'yga olib boradigan - O'g'lon;

5. Qorako'l;

6. Shayx Jalol;

7. Namozgoh va Kobul yo'llariga olib boradigan - Namozgoh;

² А. Р. Мухамеджанов, Т. Нигматов. Некоторые источники к истории взаимоотношений Бухары и Хивы с Россией. Ташкент 1957-г. - С. 78.

³ Записки о Бухарском ханстве (Отчёты П.И.Демезова и Виткевича). – М., Гл. редакция восточной литературы. Из-во «Наука». -1983 -С. 10.

⁴ Miyonqol-vodiy, Kattaqo'rg'on-shahar; shu vodiyda joylashgan shahar

⁵ Записки о Бухарском ханстве (Отчёты П.И.Демезова и Виткевича). – М., Гл. редакция восточной литературы. Из-во «Наука». -1983 -С. 56.

⁶ М.М. Vaxitov, SH.R. Mirzayev. "Me'morchilik. 1- qism Me'morchilik tarixi" Tafakkur nashriyoti -Toshkent .: 2010. –В. 152.

8. Karmana shahriga olib boruvchi - Sallaxona;

9. Qarshiga olib boradigan - Qarshi;

10. Buxorodan 12 verst⁷ uzoqlikdagi Bahouddinning qabriga olib boradigan - Mozori Sharif;

11. Samarqand.

P.I.Demezoning fikricha, ushbu darvozalarning har biri uchun qabriston mavjud. Eng katta qabriston Mozori Sharif darvozasi orqasida joylashgan.

“Shahar 366 kvartalga bo’lingan bo’lib, ularning har birida uncha katta bo’lmagan masjid, imom, muazzin va oqsoqol mavjud. Oqsoqol (oq soqolli) - shayx yoki tuman oqsoqoli, odatda, ular eng avvalo donoligi va halolligiga ishonadigan eski savdogarlar orasidan tanlangan. Uning oldiga o’z kvartalidagi savdogarlar o’rtasidagi minglab kichik mojarolarni hal etish vazifasi qo’yilgan. Agar oqsoqol tomonlarni murosaga keltira olmasa, ish qoziga o’tadi va murakkab holatlarda qo’shbegiga yetkaziladi, uning qaroridan deyarli hech qachon shikoyat qilinmaydi”⁸.

Buxoro ko’chalari tor⁹. Odatda ko’chalar 5-8 fut¹⁰ kenglikda. Eng keng ko’chalar odatda 10-12 futdan oshmaydi. Ba’zi ko’chalar 4 futdan kengroq emas. Ushbu son-sanoqsiz qiyshiq va loyli ko’chalarning nomlari yo’q. Buxoroning bosh maydoni - Registon saroy darvozasi qarshisida joylashgan. Bu maydon garchi juda katta bo’lsa-da, odamlar, tuyalar, otlar, eshaklar, kichik chodirlar, mollar va har xil oziq-ovqat bilan shunchalik gavjumki, harakatlanish uchun atigi ikkita tor o’tish joyi qolgan. Ulardan biri saroy eshiklaridan qarama-qarshi suv omboriga, ikkinchisi Dorush-shifo madrasasidan Tukumduzi bozoriga olib boradi. Registon ortida, iflos maydonda qullar bozori joylashgan. Ushbu bozor faoliyati dushanba va payshanba kunlari tongda, odatda uch soatdan oshmaydi. Bu yerda faqat qullar namoyish etiladi va savdo bitimlari deyarli har doim Buxoroga kelganlarning bu baxtsizlarni sotish uchun to’xtab turgan karvonsaroylarida tuziladi.

Registonda katta suv ombori atrofida quyidagilar joylashgan:

1. Bazari Qag’oz (qog’oz bozori) - qog’oz, patlar (qamish) va ba’zan eski kitoblarni topishingiz mumkin bo’lgan shahardagi yagona joy¹¹.

⁷ Verst - taxminan 1.1 km ga teng uzunlik o’lchov birligi.

⁸ Записки о Бухарском ханстве (Отчёты П.И.Демезона и Виткевича). – М., Гл. редакция восточной литературы. Из-во «Наука». -1983. -С. 57.

⁹ Татарина А.. Семимесячный плен в Бухарии. Издание Маврикия Осиповича Вольфа. Санктпетербург –Москва.:1867. – С. 24.

¹⁰ Fut- ingliz, rus masofa o’lchov birligi, 30,48 santimetr ga teng.

¹¹ Записки о Бухарском ханстве (Отчёты П.И.Демезона и Виткевича). – М., Гл. редакция восточной литературы. Из-во «Наука». -1983. – С. 57.

2. Churcinfurush nomi bilan mashhur bo'lgan bozor; baqqollar, maishiy texnika do'konlari, poyabzal ishlab chiqaruvchilar va boshqalar mavjud. Bundan tashqari, masjid yonida paxta iplari, fors va yunon gilamchalari sotiladi. Aynan shu maydonda qatl etish Mir Haydar davridan beri amalga oshirilgan. Ammo hozirgi xon davrida bu ishlar yo o'tin bozori maydonida yoki Devonbegi suv ombori yonida sodir bo'lmoqda.

“Buxoroda bo'lishim davomida ikkita jinoyatchi osildi, ulardan biri o'g'rilik, ikkinchisi esa qotillik qilgan edi. Odatda, qatl oldidan jinoyatchining tomoqlari kesiladi. Ammo, ba'zan xon qatldan oldin “Bo'g'ilmish” (Bo'g'ish) deb buyruq beradi va jinoyatchining tomog'i kesilmasdan osiladi. Ayniqsa, og'ir holatlarda, xon odamlarda qatl orqali qo'rqinchli taassurot qoldirishni xohlaganda, jinoyatchi Mir Arabning katta minorasidan tashlanadi. Masalan, 1830- yilda buxorolik odam qotillik va qarindoshlararo nikohda ayblanib, minora (o'lim minorasi)dan tashlab yuborilgan. Ammo haqiqiy dahshat boshqa, aybdor “Bit xana” (yoki Kana xona) deb nomlanuvchi qamoqxona chirydi. Bu dahshatli qamoqxona chayonlar va zaharli hasharotlar bilan to'lib-toshgan, uning oxiri og'riqli va o'limdir. U yerda tashlab ketilgan baxtsiz odam ikkinchi yoki uchinchi kuni dahshatli qiynoqlarda vafot etadi. Uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar uchun odatda jinoyatchining yelkalariga yoki tovoniga tayoq yoki qamchi bilan darralab uriladi”, - deb yozadi muallif o'z esdaliklarida. Bundan ko'rinib turibdiki, sodir etilgan jinoyatlar uchun uning turiga qarab keskin jazo choralari ko'rilgan. Bu kabi qimmatli ma'lumotlardan Buxoro amirligidagi qonunchilik tizimi haqida ham yorqin tasavvurga ega bo'lish mumkin.

P.I. Demezov, shuningdek Buxorodagi mavjud zindonlar haqida ham fikr yuritgan. “Buxoroda faqat ikkita qamoqxona bor. Ulardan biri saroyda. Ushbu qat'iy qo'riqlanadigan qamoqxona davlat jinoyatchilari uchun mo'ljallangan. ikkinchisi esa saroyning orqasida, Mir Arab madrasasidan uncha uzoq bo'lmagan joyda ¹²”.

Buxoroda Chorsu (chorraha) nomi bilan mashhur beshta yopiq bozor mavjud. Bu Chorsui Kalon (katta bozor), Chorsui Zargaron (kumush va oltin buyumlar sotuvchilari), Chorsui Sarrafon (pul almashtiruvchilar), Chorsui Berinj (guruch) va tuyalar uchun egarlar ishlab chiqariladigan Tukumdo'zi kabilar mavjud. Ushbu yirik bozorlarning har birida kichik bozorlar ham bor. Shuningdek, tim deb nomlanuvchi boshqa ikkita yopiq bozor ham mavjud. Birinchi timda Buxoroda ishlab chiqarilgan adras, ro'molcha va poyabzallar, ayollar poyabzali hamda turli ipak matolar sotiladi. Ikkinchisi esa Timi Safed (oq bozor) unda faqat rus va ingliz matolari sotiladi.

¹² Записки о Бухарском ханстве (Отчёты П.И.Демезона и Виткевича). – М., Гл. редакция восточной литературы. Из-во «Наука». -1983. –С. 58.

Shaharning barcha bozorlarini ro'yxatga olish juda uzoq vaqt talab etadi. Biz o'zimiz, bu katta bozorlardan tashqari, har bir chorrahada Seri Bazar nomi bilan mashhur bo'lgan kichik bozorlar borligini ko'ramiz.

Buxoroning ko'plab karvonsaroylari yagona reja asosida qurilgan¹³. Ular katta kvadrat shakldagi ikki qavatli binolardir, ularning tashqi devorlarida shaharning deyarli barcha binolaridagi kabi derazalar yo'q. Birinchi qavatda eshiklari hovliga ochiladigan tor chuqur omborxonalar joylashgan; ikkinchi qavatda savdogarlar, hunarmandlar, hindlar, buxoroliklar yoki tatarlar tashrif buyurishadi. Omborxonalarga, shuningdek, ikkinchi qavatdagi xonalarga yorug'lik eshik orqali yoki eshik ustiga o'yilgan kichik derazalar orqali kiradi. P. I. Demezov o'zining ("Записки о Бухарском ханстве") esdaligida Buxorodagi mavjud karvonsaroylarni 25 ta ekanligini ta'kidlagan bo'lsada, 23 ta karvonsaroy haqida ma'lumotlarni keltirgan¹⁴.

Bu karvonsaroylar aholisi har qanday o'yin-kulgilar taqiqlangan va mirshablar tomonidan kaltaklanish xavfisiz o'ynash, kulish, chekish mumkin bo'lmagan shaharda juda qimmatli bo'lib ko'rinadigan ba'zi imtiyozlardan foydalanadi¹⁵. Hindlar, afg'onlar bir so'z bilan aytganda, barcha xorijliklar karvonsaroylarda chekishadi, lekin buxoroliklar bu yerda ham zavq olishga jur'at etmaydilar. Ular o'z vatandoshlari oldida juda ko'p va chet elliklarga qaraganda ko'proq ehtiyot bo'lishadi. Lekin bu o'zbek zodagonlari va ularning xizmatidagi odamlarga taalluqli emas. Mirshablar ularning o'z uylarida sodir bo'layotgan narsalarga aralashishga jur'at eta olmaydi. Buxoroda xorijliklarning e'tiborini, albatta, ko'plab masjidlar tortadi. Eski masjidlar qurilishi bilan ham diqqatga sazovordir¹⁶. Butun shaharda faqat uchta katta masjid bor, u yerda juma kunlari umumiy namozlar o'qiladi. Birinchisi, Kalon masjidi - Mir Arab minorasi yaqinida joylashgan va qizil Arslon xon tomonidan qurilgan. Ikkinchisi Gavkushon (qassoblar) masjidi, uchinchisi - saroyga juda yaqin.

P.I.Demezov esdaligida keltirilishicha "bulardan tashqari, yana ikkita jome masjidi bor: Bozori Alar (tutatqi bozori) yaqinida joylashgan Mag'oki va Misgaron (qalay bozori) katta bozorlari yaqinida joylashgan masjid".

Buxoroda muazzinning chaqiruvi (azon) iymonlilarni namozga chorlaydi, kunda besh marta odamlarni harakatga keltiradi. Har bir inson qadamini tezlashtiradi va

¹³ Мейендорф Е. К. Путешествие из Оренбурга в Бухару. Предисл. Н. А. Халфина, М., Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1975. –С. 100.

¹⁴ Записки о Бухарском ханстве (Отчёты П.И.Демезова и Виткевича). – М., Гл. редакция восточной литературы. Из-во «Наука». -1983. –С. 58.

¹⁵ Кўрсатилган асар, -Б. 60.

¹⁶ Татаринова А. Семимесячный плен в Бухарии. Издание Маврикия Осиповича Вольфа. Санктпетербург –Москва.: 1867. – С. 24.

shoshma-shosharlik bilan hech bo'lmaganda, namozdan oldingi tahorat qilish uchun masjidga yoki suv omboriga shoshiladi.

Turkiston va ayniqsa, Buxorodagi mozorlar yoki muqaddas qabrlar soni shahar va qishloqlar atrofi, katta yo'llar bilan, bir so'z bilan aytganda, ular yashaydigan barcha joylar bilan o'rab olingan. Ko'pincha katta shaharlar yonida joylashgan mozorlar yaqinida madrasa va amirlar yoki dindor odamlar tomonidan qurilgan go'zal masjidlarni ko'rishingiz mumkin. Buxorolik boy xonadon vakillari o'z navbatida o'zini nomdor va shu bilan birga e'zozli avliyolar, shayxlar abadiy orom olayotgan qabristonda dafn etishlarini vasiyat qiladilar. Bu vasiyatlar har doim katta daromad keltirib chiqarmoqda, ular haqli ravishda xo'jayinlarga, azizlarning avlodlariga tegishli bo'lib, ular sharafiga bu inshootlar qurilgan. Katta yo'llar yoki aholi punktlaridan uzoqda dafn etilgan azizlarning qabrlariga kamroq tashrif buyurishadi¹⁷.

Buxorodan 12 verst masofada joylashgan Bahouddin Naqshbandiyning qabri eng ko'p tashrif buyurilganlardan biridir¹⁸. Bu yerda har chorshanba kuni katta bozor ochiladi. Qabr terak va chinorlar bilan o'rab olingan suv omborining yaqinidagi keng maydonda joylashgan. Bir tomondan, Xo'ja oilasining qabrlari va boy ehsonlar bilan bu huquqni sotib olgan boshqa odamlar joylashgan qabriston hisoblanadi. Boshqa tomonda uchta masjid bor. Ulardan biri ikki yil oldin hozirgi qushbegi tomonidan qurilgan. Qolgan ikki tomonni devor va kichik daraxtzor qoplaydi. Bu yer muqaddas va siz unga masjid singari, faqat poyabzalsiz kirishingiz mumkin. Kecha davomida bu erga tashrif buyuruvchilar soni juda ko'p. Bahouddin Naqshband ziyoratgohida masjid va qabrni o'rab turgan keng bog'lar buxoroliklar tomonidan juda muqaddas deb hisoblaniladi. Bu yerda hamma narsa diniy mazmunga ega va dindor odamlar bilan hamisha gavjum. Haftada bir marta xon avliyoning qabriga tashrif buyuradi, lekin bu yerga bir kun oldin yoki bozor kuni paydo bo'lishdan qochadi. Mozori Sharifning o'zida juda yaxshi bog' va u yerda joylashgan kichik hajmga ega hovli mavjud. Buxoro darvozasidan mozor qishlog'iga kirish uchun 10 verst uzunlikdagi masofa mavjud. Seshanba kuni Mozori Sharif darvozasi yonida yuzlab eshaklar va otlar qator turadi¹⁹. Ulardan birini 1 tanga evaziga sayohat qilish uchun yollashingiz mumkin. Sizga eshak yoki otni beradigan kishi sizni piyoda kuzatib boradi va siz o'tirgan hayvonni quvib yuradi. Yaxshi tayyorgarlik ko'rgan bu odamlar 50-60 daqiqalik yo'lni osongina bosib o'tishadi.

¹⁷ Записки о Бухарском ханстве (Отчёты П.И.Демезона и Виткевича). – М., Гл. редакция восточной литературы. Из-во «Наука». -1983 С-62

¹⁸ Кўрсатилган асар, ўша бет

¹⁹

Boshqa Osiyo shaharlariga nisbatan, Buxoroda reja asosida qurilgan jamoat hammomlari juda ko'p va mashhurdir. Buxoroda 50 ga yaqin hammom bor. Ikkita eng katta hammom - Tukumdo'zi va Misgaron²⁰. Hammomlarini (ularning egalari) isitish uchun shahar atrofidan ehtiyotkorlik bilan yig'ilgan har qanday o'tin va axlatdan foydalanish mumkin, ular binoning ichki hovlisida quyoshda quritiladi. (Hammom orqa tomonidan go'lax orqali isitilgan va xona harorati 30-45 darajaga yetgan²¹). P.I.Demezov xotiralari Buxoro xonligi hayotining turli jihatlarini qamrab oladi.

Esdaliklarida juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan inshootlar - ziyoratgohlar, mozorlar, ko'chalar, uylar, maktablar, madrasa, masjidlar, hammomlar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Umuman olganda, har bir narsa eng aniq va batafsil tarzda, aniq raqamlar va qiziqarli ma'lumotlar bilan tasvirlangan. P.I.Demezovning qaytishi bilan P.Saveliev, 1834-yilning iyulida esa K.K.Rodofinikin uning safariga e'tibor qaratdi va ilmiy rejani yuqori baholadi.. Piter Ivanovichning kelajagi haqida qisqacha to'xtalsak, Orenburgda xizmat qilganidan keyin, 1836-yilning bahorida Sankt-Peterburgga keldi. Shu yilning 18-aprelidan boshlab Tashqi ishlar vazirligi Osiyo bo'limi Sharqshunoslik bo'limi professori etib tayinlandi (uning ish haqi yiliga 4 ming rubl bo'lgan edi). P.I.Demezovning ilmiy hayoti diplomatik faoliyat bilan chambarchas bog'liq.

Misol uchun, u Rossiyadagi missiya tarkibida bir yil (1840-1841) Tehron va 1841-yilning dekabrda "Osiyo departamentida ikkinchi o'rinbosar" diplomatik lavozimiga tayinlangan. 1843-yilning boshida sharqiy tillar bo'limi boshlig'i F.I. Adelung vafot etgandan so'ng P.I. Demezov 1872-yilda iste'foga chiqqunga qadar ta'lim bo'limining rahbari lavozimida faoliyat yuritdi. Keyinchalik, 1843- yilda Piter Ivanovich Rossiya fuqaroligini olgan. 1846-yilda N.Veselovskiyning so'zlariga ko'ra, u "Sharqshunoslik va Sharq sharqshunosligi mutaxassisi", deb tan olingan²². Tadqiqotchi Rossiya Arxeologiya jamiyati asoschilaridan biriga aylandi. P.Demezov 1857-yildan Parijda yashagan, u yerda XVII asrning Sharqshunoslik adabiyoti yodgorligi bo'lgan Xiva xoni Abulg'oziy Bahodirxonning "Kitobi-Shajarayi-turk" matnini va fransuz tarjimasini tanqidiy nashrga tayyorlay boshlaydi. Ushbu nashr Orenburgdagi xizmatida V.D. Dahl tomonidan sotib olingan va Fanlar akademiyasining Osiyo muzeyiga sovg'a qilingan qo'lyozma asosida tayyorlangan.

²⁰ Записки о Бухарском ханстве (Отчёты П.И.Демезова и Виткевича). – М., Гл. редакция восточной литературы. Из-во «Наука». -1983. –С. 64.

²¹ Қиличев Р.Э. Қиличева М.Р. Марказий Осиёнинг тарихий-мёморий ва археологик ёдгорликлари, "Дурдона" нашриёти. 2018. –Б. 45.

²² Веселовский Н.И. Прием в России и отпуск среднеазиатских послов в XVII и XVIII столетиях. //Журнал Министерства народного просвещения. СПб., 1884. Кн.У. -С. 68-105.

Biroq, olim va diplomatning og'ir ishi sababli uni tugatishga vaqti bo'lmagan (P.I.Lerh buni tugatgan). Piter Ivanovich Demezov 1873-yili Parijda vafot etgan²³.

XULOSA VA TAKLIFLAR

P.I. Demezov esdaligining Buxoro amirligining XIX asrdagi me'moriy topografiyasini o'rganishdagi o'rni beqiyosdir. Ushbu esdalik rus tadqiqotchilari qiziqish doirasiga kiruvchi me'moriy obidalarni o'rganish masalasini o'z ichiga oladi. Buxoro ijtimoiy munosabatlari tarixi doimo birinchi planda turishi barobarida, xorijiy tadqiqotchilar tomonidan me'moriy obidalarni tarixiy topografik, arxeologik, badiiy me'morchilik, maishiy-xo'jalik, madaniy-ma'rifiy, diniy aspektda o'rganish o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Qo'yilgan muammo yuzasidan tarixiy adabiyotlarning qanchalik ko'p bo'lishidan qat'i nazar, ularga tarixshunoslik jihatdan baho berish hali hamon amalga oshirilmagan. Maqolaning o'ziga xosligi ham shunda.

REFERENCES

1. O'G'LI, N. S. S., & ZOYIROVNA, S. F. (2022). EK MEYENDORFNING "ORENBURGDAN BUXOROGA SAYOHAT" ASARIDA BUXORO TARIXIY-ME'MORIY OBIDALARINING TADQIQ ETILISHI MASALALARI. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 1(5), 24-30.
2. Nasilloev, S. S. O. G. L., & Sirocheva, F. Z. (2021). A. VAMBERINING "O'RTA OSIYOGA SAYOHAT" ASARIDA BUXORO VA SAMARQAND SHAHRI TARIXIYME'MORIY BINOLARI, HAMDA, ZIYORATGOHLARINING TADQIQ ETILISHI. *Academic research in educational sciences*, 2(12), 652-662.
3. Nasilloev, S. S. O. G. L., & Sirocheva, F. Z. (2021). A. VAMBERINING "O'RTA OSIYOGA SAYOHAT" ASARIDA BUXORO VA SAMARQAND SHAHRI TARIXIYME'MORIY BINOLARI, HAMDA, ZIYORATGOHLARINING TADQIQ ETILISHI. *Academic research in educational sciences*, 2(12), 652-662.
4. Khalikov L. Analysis of the Reforms Implemented in the Sphere of Interethnic Relations in Uzbekistan within the Framework of the Action Strategy. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURA, PHILOSOPHY AND CULTURE*. Volume: 03 Issue: 03 March 2022.

²³ Веселовский Н.И. Прием в России и отпуск среднеазиатских послов в XVII и XVIII столетиях. //Журнал Министерства народного просвещения. СПб., 1884. Кн.У. -С. 68-105.

-
5. Sharopov, D. R. O. G. L. (2021). ABDURAZZOQ SAMARQANDIYNING “MATLAI SA'DAYN VA MAJMAI VAHRAYN” ASARINING O'RGANILISH TARIXI. *Scientific progress*, 2(1), 358-361.
 6. Sharopov D. ARAB XALIFALIGIDAN MUSTAQIL TOHIRIYLAR DAVLATINING AJRALIB CHIQISHI. Ilmiy taraqqiyot 2(7), 817-820
 7. Умаров Б. НА. КИСЛЯКОВ ТАДҚИҚОТЛАРИДА ОИЛА ВА НИКОҲ МУНОСАБАТЛАРИ. МАРКАЗИЙ ОСИЁ ИЖТИМОИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ 2021, 2(2)
 8. Умаров, Б. Б. (2021). НА КИСЛЯКОВ ТАДҚИҚОТЛАРИДА ЖАНУБИЙ ТОЖИКИСТОН ЭТНИК ТАРИХИ. *Scientific progress*, 1(6), 1005-1009.
 9. Умаров Б. БУХОРО АМИРЛИҚДА ОИЛА, НИКОҲ ВА МЕРОС ҲУҚУҚИНИНГ АМАЛДА ҚЎЛЛАНИШИ. SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 2 | ISSUE 1 | 2021
 10. Maksud, Beshimov. "Markets of Bukhara." CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY 2.5 (2021): 18-21.
 11. Beshimov Maqsud. BUXORO BOZORLARI. // – Panjakent-2021. TREASURY OF SCIENCE/BULLETIN OF THE INSTITUTE, 2021, No. 2.: 100-102